

Cihad ve Kitale Dair Emirlerin Klasik Ve Modern Tefsirlerde Karşılaştırılması

Comparison Of Commandments On Jihad and The Continental Comments in Classic and Modern Explanations

ÖZET

Cihad ve kıtal kelimeleri nüzul süreci bağlamında, Mekki ve Medeni dönemde, bazı anlamlar kazanmış ve bunların ifade edilmesi için kullanılmıştır. Makalemizin başında bu anlam kazanımlarına değindik. Sonra da Cihad ve kıtal'le ilgili pasajları fetih çağrısı olarak değerlendirenlerin argümanlarını klasik tefsir yorumları üzerinden inceleyerek bu tefsir ekolünün ilgili ayetleri nasıl değerlendirdiklerini anlamaya çalıştık. Daha sonra cihad ve kıtalle ilgili pasajları savunmaya yönelik bir eylem olarak değerlendirenlerin argümanlarını klasik ve modern tefsir yorumları üzerinden inceleyerek bu tefsir ekolünün ilgili ayetleri nasıl değerlendirdiklerine baktık. Cihad ve kıtal ayetlerini fetih eylemi olarak kabul edenlerle bu ayetleri savunmaya yönelik bir eylem olarak kabul edenlerin ortak paydasını ortaya koyarak, her iki ekolün dayandığı nasların aynı olmasına rağmen bakış açılarındaki farklılığın neden olduğu farklı tefsir yorumlarına örnekler verdik. Yukarıda ifade edilen karşılaştırmaları yaptıktan sonra cihad ve kıtal ayetlerine savunmaya yönelik bir eylem diyenlerin "Savunma" kavramı üzerindeki ifadelerinin tasnifini yaparak, "Savunma" ifadesiyle ne demek istediklerini anlamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kıtal, Cihad, Savunma, Fetih

ABSTRACT

The meanings of the words Jihad and Qital during the Meccan and Medinan period are examined in the context of the descent period. The arguments of those who consider the sentences of jihad and qital as a conquest call are examined through the comments of the classical interpretation, it was tried to understand how the school of this interpretation evaluated these relevant verses. The arguments of those who consider the sentences of jihad and qital as an act of defense are examined through the comments of the classical interpretation, it was also tried to understand how the school of this interpretation evaluated these verses. The shared approach of those who accept the verses of jihad and qital as an act of conquest and those who accept them as an act of defense are shown, it is stated that even though the main principles on which the two schools are based are the same, the difference in their perspectives causes different comments of interpretations. The expressions on the term "Defense" of those who consider the verses of jihad and qital as an act of defense are classified, it is tried to understand what they mean by the expression "Defense".

Keywords: Qital, Jihad, Defense, Conquest

GİRİŞ

Cihadın ne olduğu, kimlere karşı yapıldığında meşru sayılabileceği, çerçevesi, hükmü ve Müslüman toplumlar içinde uygulanabilirliği meselesi her daim tartışılmalıdır. Kanaatimizce cihad ve kıtal terimleriyle ilgili tartışma ve fikir ayrılıklarının en fazla yaşandığı dönemler, bu eylemlerin Müslüman toplumlar içinde ve İslâm beldelerinde yapılmasının mümkün olabileceğinin düşünüldüğü veya bazen de bu düşünceler bilfiil gerçekleştiğinde olmuştur. Elbette ki cihad ve kıtalle ilgili olarak pek çok çalışma yapılmış ve kitap yazılmıştır. Ancak biz bu çalışmamızda cihad ve kıtalle ilgili olarak klasik ve modern tefsirlerde yapılan yorumlarda, tarih içinde gelişen toplumsal hâdiseler ve değişimlere paralel olarak ne gibi değişiklikler olduğuna ve ortaya çıkan yorum farklılıklarına dikkat çekmek istiyoruz.

Klasik ve modern tefsirlerde cihad ve kıtal kavramlarıyla ilgili ayetlerin tefsirlerini karşılaştırdığımız bu çalışmada amacımızı gerçekleştirecek derecede yeterli sayıda kaynak tefsirden istifade edilmiştir. Tarihsel silsileyi takip ederek Mukatil b. Süleyman'dan (ö. 150/767) başlayıp, Süleyman Ateş gibi çağdaş müfessirlere kadar toplamda pek çok tefsir üzerinden bu ayetleri inceleyerek onların bu ayetlerle ilgili yorumlarını derleyip bu ayetlerle ilgili bakış açılarını anlamaya çalıştık. Elbette bunu anlayabilmek için de bu tefsirleri birbirleriyle karşılaştırdık. Burada iki nazariye üzerinde yoğunlaştık: 1- Onlar bu ayetleri fetih çağrısı olarak mı, 2- Yoksa savunma amaçlı olarak mı değerlendirmişlerdir. Çalışmamızın üzerinde yoğunlaştığı konu budur.

Ali Kaşıkırık¹

How to Cite This Article

Kaşıkırık, A. (2023). "Cihad ve Kitale Dair Emirlerin Klasik Ve Modern Tefsirlerde Karşılaştırılması" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:114; pp:7996-8007. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.71275>

Arrival: 24 June 2023
Published: 31 August 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Tefsir Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye. ORCID: 0000-0002-5689-0474

Cihat ve Kıtal Kelimelerinin Nüzul Süreci Bağlamında Anlam Kazanımları

Kur'an'da جهاد kökünden türeyen kelimelerin sayısı 41, قتل kökünden türeyen kelimelerin adedi ise 170'dir. Tabii bu sayılar kelimelerin sadece emir kipini değil tüm türevlerini kapsamaktadır. جهاد'ın "Cihat edin" anlamında türevi olan جاهدوا ibaresinin geçtiği ilk yer Furkan suresidir. قتل'in "Savaşın" anlamında emir kipi şeklinde türevi olan قاتلوا ibaresinin geçtiği ilk yer ise Bakara suresidir.

Cihat kelimesi ve bu kökten gelen kelimeler Kur'an'da ilk olarak Mekkî surelerde geçmekle beraber, sonraları terim anlamının ifade ettiği veçhile "Muharebe" anlamında değil de gayret ve mücadele anlamında kullanılmıştır. Bununla birlikte bazen Mekkî sureler içinde muharebe anlamında olan veya bunu ima eden ibareler olsa da tefsircilerin çoğu bu ibarelerin Mekkî sureler içinde bulunan Medenî ayetler olduğunda hemfikirdirler. Yahya b. Sellam (ö. 200/815) "فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا" "Sen, inkarcılara uyma, onlara karşı olanca gücünle cihat (mücadele) et" (Furkân, 25/52) ayetini, "Bu o günün şartlarında Mekke'de dil ile cihat anlamındadır. Çünkü henüz müşriklere karşı muharebe emredilmemişti" şeklinde tefsir etmiştir (Yahya bin Sellam, 2004:1/486; Hevvari, 1990:3/214; İbni Ebi Zemenin, 2002:3/264).

Bu manaya Ankebût 6. ayeti de örnek olarak verebiliriz: "وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ" "Her kim cihat (mücadele) ederse, ancak kendisi için cihat (mücadele) etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlere (kimseye) muhtaç değildir." (Ankebut, 29/6). Süddî (ö.127/745) ayetin manasıyla ilgili olarak: "Kim bir iyilik yaparsa kendi için yapmış olur" derken, Hasan el-Basrî ise (ö.110/728) "Şüphesiz ki kul bir kere olsun kılıç sallamadığı hâlde Allah yolunda hakkıyla cihat eder" demektedir (Razî, 1997:8/3034). Benzer bir şekilde Mâtürîdî de (ö.333/944), Ankebut suresinin 6. ayetini "Kim bir iyilik yaparsa kendi için yapmış olur kim de bir kötülük yaparsa kendi aleyhine yapmış olur" (Fussilet, 41/46) ayetiyle tefsir etmiştir.

Yukarıda sunulan ayetlerin bazılarını muharebe anlamında tefsir eden veya bu ayetlerin gelecekte zuhur edecek muharebeleri ima ve işaret ettiğini söyleyen müfessirler de bulunmaktadır. Taberî (ö.310/923) bu ayeti "Kim müşriklerden olan düşmana karşı savaşır" (Taberî, 2001:18/361) şeklinde anlamış, burada geçen جاهد ibaresini "Muharebe" anlamında yorumlamıştır. Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) "والذين جاهدوا فينا" "Bizim uğrumuzda cihat edenler..." ibaresiyle ilgili olarak "Bizim uğrumuzda cihat edenler, kıtal edenler midir?" diye sorulduğunda Zeyd bin Eslem'in (ö. 136/754) "Evet" dediğini rivayet etmiştir. (Razî, 1997:8/3034). Kurtubî de (ö. 671/1273) buradaki جاهد ibaresinin savaş anlamında olduğunu söylemektedir (Kurtubî, 2006:16/339).

Medenî surelerde ise bu kelime türevleri bağlamın uygun olduğu her yerde "Muharebe" anlamında kullanılmıştır. "الَّذِينَ آمَنُوا وَهَجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ" "İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler (savaşanlar)..." (Tevbe, 9/20).

Kıtal kelimesine gelince bu kelimenin muzarisi olan يُفَاتِلُونَ ibaresi ilk defa olarak Mekke'de inen Müzzemmil suresinde geçmektedir. Müfessirlerin çoğunluğu Müzzemmil 20. ayetin Medenî olduğunu söylemektedirler. Taberî "Diğerleri de Allah yolunda savaşır." (Müzzemmil, 73/20) ayetini, "Sizden bir grup düşmanla mücadele edecek ve Allah'ın dinine yardım etmek için onlarla savaşacaktır." (Taberî, 2001:23/397) şeklinde tefsir etmektedir. Mâtürîdî zekât ve kıtalle ilgili ifadeler sebebiyle ayetin Medenî olduğunu söylemekte ancak bununla birlikte tüm surenin Mekkî olduğunu iddia edenler için de ayetin farklı bir tevili yapmaktadır: "Her kim de surenin tamamının Mekkî olduğunu iddia ediyorsa سَبِيلِ اللَّهِ وَأَخْرُوجُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ bölümünü vaat ve müjdeye hamlederek, vücup ifade etmediğini söylemektedir. Şayet ayette vaat var ise mana; Mekke'de Müslümanlar maişet ve konuşma hürriyeti itibarıyla sıkıntı içindeydiler. Dolayısıyla ayette onların yeryüzünde seyahat etmeleri sebebiyle bu darlık ve sıkıntının kaldırılacağına, hayat standartlarının genişletileceğine, önlerinde fetih kapılarının açılacağına, taraftarlarının çoğalıp düşmanlarını yeneceklerine dair bir müjde bulunmaktadır" (Mâtürîdî, 2004:5/305) demektedir. Zemahşerî (ö.538/1144) de şöyle demektedir: "Ayeti kerimde geçen zekât emrini vacip olan zekât ile tefsir edenler ayetin Medenî olduğunu göz önünde bulundururken buradaki zekât emrinin sadaka olduğunu söyleyenler ise ayetin Mekkî olduğunu göz önünde bulundurmışlardır." (Zemahşerî, 1998:6/249; İbni Atiyye, 2001:5/391; Neysaburî, 1996:6/382).

Mekkî surelerde bulunan "cihat ve kıtal" ifadeleriyle ilgili olarak yapılan tefsirler, genel olarak ayetin Mekkî veya Medenî olmasına göre farklılık arz etmektedir. Mekkî olduğunu kabul edenler bu ifadelerin nefis mücadelesine işaret ettiğini, davet gereği katlanılan sıkıntı ve zorluklara karşı mücadele edilmesinin gerekliliğini ifade ettiğini söylerken, Medenî olduğunu kabul edenler ise bu ayetlerdeki ifadelerin muharebe anlamında olduğunu söylemektedirler.

Cihat ve Kıtal'le İlgili Pasajları Fetih Çağrısı Olarak Değerlendirenler

Klasik tefsirlerde zikri geçen ayetler gelişen bir süreci ifade etmektedir. Cihada izin verilmesiyle başlayan bu süreç gelişerek ve evrilerek bir fetih çağrısına dönüşür. Bu tefsir yorumuna göre ayetler giriş, gelişme ve sonuç

mesabesinde olup bir yerden başlayıp sonunda zirveye ulaşan emirler konumundadır. Bu tefsir yorumuna göre cihat ve kıtalle ilgili ayetlerin kronolojik gelişim süreci şöyledir:

1-Çatışma ve savaştan kaçınarak, müşriklerin taciz ve eziyetlerini sabırla karşılamanın emredildiği dönem: “Sana emrolunanı açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir.” (Hicr, 15/94), “Yine de siz Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın” (Bakara, 2/109), “Sizin dininiz size benim benim bana.” (Kâfirun, 109/6), “Dinde hiçbir zorlama yoktur” (Bakara, 2/2569, “Onları affet ve yüz çevir” (Maide, 5/13) v.b. ayetler ilk dönemi yansıtmaktadır. Müfessirler arasında bu ilk dönemde savaş ve çatışmanın yasak olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur.” (Kurtubî, 2006:3/237-239).

2- Herhangi bir zorlama, vucubiyet olmaksızın savaşmaya izin verilen dönem: Medine’ye hicret gerçekleşince Allah Teâlâ elçisine (s.a.v) savaş için izin verdi. Bu merhale daha çok cihada izin verilmesiyle yeni bir dönemin başladığını ifade eder. “Haksız yere kendileriyle savaşılana izin verilmiştir” (Hac, 22/39).

3-Saldırganlara karşı savaşılmasının, herhangi bir saldırıda bulunmayanlara ise ilişilmemesinin emredildiği dönem. Savaşa izin verilmesiyle başlayan ikinci dönem, bir saldırı gerçekleştiği taktirde saldırganlara karşı misliyle mukabele edilmesine izin verilen bir üst seviyeye geçilerek savaş emri verilmesine evrilmektedir. Savaşa izin verildiğini ifade eden ayet burada sınırları çizilerek takyid edilmekte, belli sınırlar dâhilinde savaşa izin verildiği ifade edilmektedir. “Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın” (Bakara, 2/190). Medine’ye hicret edildikten sonra, Tevbe suresi vahyedilinceye kadar Peygamber (s.a.v) ve Müslümanlar bu şekilde davranmaktaydılar. Tevbe suresinin vahyedilmesiyle beraber dördüncü dönem başlamıştır.

4-Tevbe suresinin nâzil olmasıyla birlikte Allah Teâlâ müşriklerle şirklerinden vazgeçinceye kadar, ehli kitapla iman edinceye ya da cizye verinceye kadar savaşılmasını emretti: “Fitne kalmayınca ve din tamamıyla Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın” (Enfâl, 8/39; Tevbe, 9/5). “Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın” (Tevbe, 9/29).

Genel olarak klasik dönem tefsirleri Müslüman toplumun sosyal gelişim seviyesine uygun olarak bu tedriciliği bir şekilde ifade etmektedirler. Klasik dönem tefsirleriyle aynı bakış açısına sahip olan modern dönem tefsirlerinde de bu tedriciliği görmekteyiz. Ancak onların diğer bir kısmı cihat ve kıtalle yönelik ayetlerin fethe yönelik bir emir ifade etmediğini, ayetlere farklı bir açıdan bakıldığında veya bu ayetlerin sebep ve sonuçlarının daha iyi bir şekilde irdelendiğinde bunların daha çok savunmaya yönelik emirler olduğunun görüleceğini ifade etmektedirler. Bu ayetlerin savunmaya yönelik emirler olduğunu ifade eden modern dönem tefsirlerinde süreç kıtalle izin verilmesiyle başlar ve orada biter. Konuyla ilgili vârid olan diğer emir ve ifadeler sadece kıtalle ilgili olarak verilen bu iznin savunmaya yönelik taktiksel yansımalarıdır.

Cihat ve kıtalle dair emirleri içeren Hac 39, Bakara 190, Enfal 39, Tevbe 5, 29, 123. ayetler klasik tefsir ekolünde cihat ve kıtalle emrine izin verilmesiyle başlayan ve zirveye doğru giden yolculuğu ve süreci ifade eden temel ayetlerdir. Ancak vahiy süreci içinde bu ayetlerin fetih sürecine evrildiğini söyleyen klasik tefsirlerle bu ayetleri farklı bir şekilde anlama eğiliminde olan modern dönem tefsirlerinin bir kısmında dikkatten kaçmayacak derece derin ayrıntılar bulunmaktadır.

Burada klasik ve modern dönem tefsirlerinin konuyu nasıl ele aldıklarını ve bakış açılarını örneklerle göstermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu yaklaşım tarzını ve bakış açısını anlamak için bu sürecin başına bakmak yerine meselenin kırılma ve değişim noktası olan sonuna bakmanın yani cihat ve kıtalle ilgili emirlerin zirveye ulaştığı yerleri öncelikle incelemenin konuyu daha anlaşılır kılacağı kanaatindeyiz. Tevbe suresinin 5. ayetinde zikredilen, “Haram aylar çıktığında müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün...” ifadesi klasik dönem tefsirinin, bu ayetleri fethe çağrı olarak niteleyenlerin, başlangıç noktasıdır. Çünkü klasik tefsirlerin çoğu bu ayetin kıtalle ilgili olarak şimdiye kadar gelen tüm vahiy sürecini neshettiğini, bundan sonra Müslüman toplumun bir lider komutasında, gücünün elverdiğince cihat emrini yerine getirmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Burada hedef durumunda bulunan toplumlara üç seçenek sunulmaktadır: İslâm, cizye, savaş, eğer kitabî iseler ya cizye vermeyi kabul ederek kendi dinlerinde kalacaklar, kabul etmedikleri taktirde kendileriyle savaşılacaktır. Arap müşriklerine gelince onlar için cizye seçeneği yoktur. Onlar ya İslâmı kabul edecekler ya da onlarla savaşılacaktır. Ancak klasik tefsirlerin bir kısmında bu ayetin cihat ve kıtalle ilgili diğer ayetleri tamamıyla neshetmediği, her bir ayetin kendine göre bir uygulama sahası olduğu, bunu belirleyecek olanların da Müslüman yöneticiler olduğu ifade edilerek özde olmamak kaydıyla bazı detaylarda farklılıklar da görülmektedir.

Netice itibarıyla klasik tefsirler kendi aralarında detaylarla ilgili olarak farklı mülâhaza ve telakkilerde bulunmuş olsalar da genel çizgi ve bakış açısı yukarıda ifade edildiği gibidir. Bu yaklaşım tarzını örnekler üzerinden anlamaya çalışalım. İbn Arabî (ö.543/1148) (İbn Arabî, ty:1/143-148), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350)

(Cevziyye, 2009:3/159) ve klasik tefsir eserlerinin hemen hepsi yukarıda ifade ettiğimiz gelişim sürecine işaret etmektedir: “İlk önce yumuşaklık, nasihat ve güzel bir üslupla mücadele emredildi. Sonra kıtale izin verildi. Daha sonra ise haktan yüzçevirenlerle savaşılması emredildi. Bu husus siyaset gereğince gelen peşpeşe emirler ile gerçekleşti.” (Ebu Hayyan, 1993:2/72-73).

Konuyla ilgili ilk ayetler Bakara 190-195: “Sizinle savaşınlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin...” ayetlerdir. Klasik tefsirlerde bir takım farklı mülahazalar bulunsa da genel olarak bu ayetle Müslümanların kendilerine saldıranlarla savaşabilecekleri, kendilerine saldırmayanlara ise ilişmemelerinin emredildiği ifade edilmiştir. Müsenna (ö.209/824) ve İbn Arefe (ö.803/1400) (İbn Arefe, 2008:2/557-558) ayeti bu şekilde tevil etmişlerdir. Ebû Âliye (ö.90/709) ayetle ilgili olarak şöyle demektedir: “Bu, Medine’de savaş hakkında inen ilk ayettir. Ayet nâzil olunca Resulullah, Berae suresi ininceye kadar, kendisine karşı savaşınlara savaşıyor, kendisine ilişmeyenlere ilişmiyordu.” (Razî, 1997:1/125). “Bakara 190. ayetin kıtalle ilgili olarak vahyedilen ilk ayet olduğu söylenmiştir. Ayrıca kıtalle ilgili ilk inen ayetin Hac 39 olduğu da söylenmiştir.” (Mâtürîdî, 2004:1/142-143). “Rebi b. Enes (ö.140/757) Bakara 190. ayetin Medine’de savaşla ilgili olarak inen ilk ayet olduğunu, Resulullah’ın (s.a.v) kendisine karşı savaşınlara savaştığını, kendisine saldırmayanla savaşmadığını, söylemiştir.” (Zemahşerî, 1998:1/369-396).

“İbn Zeyd (ö.182/798) Bakara 190. ayetin neshedildiğini söyleyerek “Onların sizinle topluca savaştıkları gibi siz de müşriklerle topluca savaşın” (Tevbe, 9/36) ayetini okumuş ‘işte bu nâsih olandır’, demiş ve sonra yine Tevbe suresinin başından beşinci ayetin sonuna kadar okumuştur: “Haram aylar geçince müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.” (Tevbe, 9/5). Bu ayet saldırganlarla savaşılmasını emretmektedir. Bakara 190. ayetin içinde geçen “Haddi aşmayın...” ibaresi, size karşı savaşmayanlarla savaşmayın, anlamındadır. Allah Teâla bu ayeti Tevbe suresinde gelen, “Müşriklerle topluca savaşın...” (Tevbe, 9/36) ve “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.” (Tevbe, 9/5) ayetleri ile nesh etmiştir.” (Mekkî, 2008:1/633-640).

Bazı müfessirler ise “Sizinle savaşınlara siz de Allah yolunda savaşın” (Bakara, 2/190) ayetinin Müslümanlara, kâfilerle savaşmalarını emrettiğini dolayısıyla neshedilmediğini söylemişlerdir. Ayeti kerimede nehyedilen “الاعتداء” savaş unsuru olmayan kadınların ve çocukların öldürülmesidir ki hükmü günümüze kadar bakidir. Ömer b. Abdülaziz’in (ö.101/720) ayetle ilgili kendisine sorulan bir soruya “Bu ayet kadınlar, çocuklar ve kâfirlerden sana harp ilan etmeyenlerle ilgilidir” diye cevap verdiği rivayet edilmektedir. “Ayeti kerime mensuhur diyenlere göre Tevbe 5 ve sonrası bu ayetin yalnızca saldıranlara karşı savaşılması hükmünü neshetmiştir. Ayet mensuh değildir diyenlere göre ise; ayet savaş unsuru olmayan kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve rahipleri istisna ederek onlarla savaşılmasını nehyetmektedir. Yoksa ayet putlara tapan ve savaşmak için Müslümanlara el uzatmayan müşriklere ilişilmemesini veya kâfir ehli kitaba cizye vermedikleri hâlde bize ilişmiyorlar diye savaşılmasını mübah kılmamaktadır.” (Taberî, 2001:3/289-292).

Ebu’l-Hasen, Ahkâmu’l-Kur’an isimli eserinde şöyle demektedir: “Muhtemeldir ki Allah Teâla, Size karşı savaşınlara ibaresi ile hakiki anlamda kıtali murad etmemiştir. Çünkü bir insanın kendini müdafaa etmesi hiçbir zaman haram kılınmamıştır ki sonradan böyle bir duruma izin verilmiştir denilebilsin. O zaman burada murad edilen mana; sizinle savaşmayı dinen ve şeran mübah görenlerle savaşın, anlamındadır.” (İbnü’l-Feres Endülüsî, 2006:1/223).

Bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak klasik dönem tefsirleri arasında sathî bir ihtilaf bulunmaktadır. Klasik tefsir ekolünde olup da ayet mensuhur diyenler de mensuh değildir diyenler de esasen farklı bir şey söylememektedirler. Her iki grup için de ayet cihat için genel bir emirdir. Buradaki hilaf “Nasla amel edilmesi ihmalinden daha evladır” kaidesi çerçevesinde bir nassın kullanılıp kullanılmaması meselesidir.

Taberî’ye göre Bakara 190. ayet genel anlamda müşriklerle savaşılması emredilmeden önce nâzil olmuştu. Bu sebepten Tevbe suresi vahyedilinceye kadar sadece kendileriyle savaşınlara savaşıyorlardı.” (Taberî, 2001:3/293-297). Bazı müfessirler de ayeti kerimede karşı tarafın saldırısına bağlı olarak cihada izin verilmesi durumunun Harem bölgesiyle ilgili olduğunu söylemişlerdir: Musenna (ö.209/824), bu ayetle ilgili olarak Mücâhid’in (ö.103/721) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Orada (Mescidi Haram’da) ebediyyen kimseyle savaşma. Kim sana karşı haddi aşar ve orada seninle savaşır, o zaman sen de onunla savaş.” (Taberî, 2001:3/293-297).

Ayetin sebebi nüzulüyle ilgili olarak da farklı mülahazalar bulunmaktadır. Yukarıda söylenildiği üzere cihadla ilgili nâzil olan ilk ayet olduğunu söyleyenlerin yanısıra onun genel anlamda cihadı emrettiğini söyleyenler de olmuştur. Ayrıca ayetin “Umretü’l-kazayla” (Semerkandî, 1993:1/188-190) ilgili olduğunu söyleyen tefsirler de mevcuttur.

Klasik tefsirlerde genel olarak cihat ve kıtalle ilgili ayetler bir tarih kronolojisi içinde gelişen bir süreç olarak ele alınmakta nâsih ve mensuh kavramları çerçevesinde ayetler değerlendirilmektedir. Ayrıca ilgili ayetler yorumlanırken tarihsel anlamda gerçek yaşanmışlığı ifade ettiği düşünülen esbabı nüzul rivayetleri de etkili

olmaktadır. Ancak illaki her ayetin inşâî bir hüküm oluşturması gerekemeyebilir. Bazı ayetler cihat ve kıtale dair prensipleri izah ediyor ve ahlakî ölçüler koyuyor olabilir. Yukarıda bu ayetin yorumuyla ilgili incelemiş olduğumuz tefsirler zaman zaman bu konuya değinerek, savaşın bir ahlak ve adalet ölçüsü içerisinde olması gerektiğinden de bahsetmişlerdir. Savaşın unsur olmayan çocukların, kadınların ve ihtiyarların öldürülmesi, karşı tarafa tebliğ ve davet ulaşmadan ani baskınlar verilmesi v.b durumlar yasaklanmıştır.

Hemen hemen bütün klasik tefsirlerde Hacc 39 ve Bakara 190. ayetlerin Tevbe 5, 29, 123. ayetlerle neshedildiği ifade edilmiştir. “Burada her ne kadar القتال kelimesi emir olarak gelmiş olsa da yasaktan/hazrdan sonra gelmiş olması sebebiyle tahyir/seçenek ifade eder ki en uygun olan da budur.” (Mâverdi, ty:2/340).

Tevbe suresinde geçen konuyla ilgili ayetlere gelince, “Tefsir kitaplarında Tevbe 5. ayetin mensuh olup olmadığı da tartışılmıştır. Dahhak (ö.105/723) “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün” (Tevbe, 9/5) ayetinin “Sonra ya karşılıksız bırakırsınız ya da bedel alarak...” (Muhammed, 47/4) ayetiyle nesh edildiğini söylemiş, Süfyan da (ö.161/778) Süddî’den (ö.127/745) aynısını rivayet etmiştir. Diğerleri ise bunun aksine “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün” (Tevbe, 9/5) ayetinin, “Sonra ya karşılıksız bırakırsınız ya da bedel alarak” (Muhammed, 47/4) ayetini nesh ettiğini iddia etmişlerdir. Taberî’nin tefsirinde tercih etmiş olduğu görüşe göre “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün” (Tevbe, 9/5) ayeti mensuh değildir.” (Taberî, 2001:11/348-349).

Sahih olan ise; bu iki ayetin de hükmünün sabit olduğudur. Çünkü serbest bırakmak, öldürmek veya fidye talep etmek Bedir’den beri Resulullah’ın hükmüdür. Ayeti kerimede geçen وَخُدُّوهُمْ “Onları yakalayın” (Tevbe, 9/5) “esir edin” demektir. Esir ise ya öldürmek ya da fidye istemek için yapılır.” (Sa’lebî, 2002:5/12).

Bazı müfessirler Tevbe 5. ayet ile nesh edilen mühadene/barış ve muvadaa/ilişmeme manasını içeren ayetlerin sayısının yüzondört olduğunu söylemişlerdir.” (İbnü’l-Feres Endülüsî, 2006:3/119). “Ayet müşriklerle ilgili genel bir ifadedir, ancak Sünnet daha önce zikri geçenlerle bu genel ifadeyi tahsis etmiştir. Buna göre kadınlar, çocuklar ve rahipler daha önce beyanı geçtiği üzere tahsis edilmişlerdir. Öyleyse bu lafız altında ya muharip olan ya da muharebeye hazırlanan kalır. Ayetten maksat; sizinle savaşan müşrikleri öldürün, demektir.” (İbn Arabî, ty:2/456; Kurtubî, 2006:10/390).

“Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar” (Tevbe, 9/123) ayetine gelince klasik tefsirlerde gerek bu ayet gerekse diğer 29. ve 36. ayetler neredeyse aynı minval üzerinden değerlendirilmiştir. 29. ayetin tefsirinde ehli kitapla cihatın fazileti ve gerekliliği anlatılırken 36. ayeti kerimede geçen “كَافَّةً” ibaresi üzerinde yoğunlaşmış, bu ayetle bütün müminlere cihatın farz olabileceği üzerinde durularak ayetin mensuh olduğu söylenmiştir. Ayetle ilgili görüşler özetle şöyledir: “Bazıları Tevbe 36. ayetle kıtalin farzı ayn olması sebebiyle, ayetin hükmünün mensuh olması gerektiğini ve kıtalin farzı kifaye olduğunu söylemişlerdir. Ancak ayetin mensuh olmadığı bilakis muhkem olduğu da söylenmiştir. Çünkü iddia edildiği gibi bu ayetle cihatın farzı ayn olması gerekmemektedir. Peygamber’in (s.a.v) uygulamasında herkesin cihada gitmesini gerektiren böyle bir durum yoktur. Buna göre ayet müşriklerle kıtali teşvik etmekte, Müslümanların onların aleyhinde birleşmesini ve kelimelerinin birliğini istemektedir. “Sizinle topluca savaşmışları gibi” (Tevbe, 9/36) kaydı bunu ifade etmek için gelmiştir. Onlar bizimle nasıl savaşıyor ve bizim aleyhimizde nasıl birleşiyorsa bizim de onlara karşı birleşmemizin ve savaşmamızın farz olduğunu ifade etmektedir.” (İbnü’l-Feres Endülüsî, 2006:3/150-151).

Ayet, Allah Teâla’nın Resulünü (s.a.v) Kur’an’da pek çok yerde olduğu gibi talim ve terbiye etmesinden ibarettir: “Ey iman edenler (düşman) bir toplulukla karşılaştığınızda sebat edin ve Allah’ı çokca zikredin.” (Enfâl, 8/45), “Ey iman edenler savaş düzeninde kâfirlerle karşılaştığınızda onlara sırtınızı dönmeyin.” (Enfâl, 8/15) “Onlar için elinizden geldiğince kuvvet hazırlayın.” (Enfâl, 8/60). Görüldüğü üzere Kur’an’da eğitim amacı güden bu tarz pek çok ayet bulunmaktadır.” (Mâtürîdî, 2004:2/457). Yine Tevbe 123. ayetin cihat emriyle ilgili tedricilik sıralamasında sondan bir önceki ayet olduğu da klasik tefsirlerde söylenmiştir (İbni Atiyye, 2001:3/97).

Görüldüğü üzere klasik dönem tefsirleri içinde her ne kadar detay denilebilecek hususlarda bazı farklılıklar göze çarpsa da genel mantık örgüsü aynıdır. Hac 39 veya Bakara 190 ile başlayan süreç Tevbe 5, 29, 36 ve 123 ile zirve noktasına ulaşmıştır. Yani savunmaya yönelik olarak başlayan süreç toplumsal gelişime paralel olarak fethe evrilmiştir.

Cihat ve Kital’le İlgili Pasajları Savunmaya Yönelik Bir Eylem Olarak Değerlendirenler

Cihat ve kital ayetlerinin savunma amaçlı olduğunu söyleyenler içinde bu emrin sadece “saldırı olmasını” beklemek anlamına geldiğini söyleyen olmamıştır. Bu derece bir şaz görüşü modern dönem tefsirlerinde dahî bulmak mümkün değildir. Bu sebepten ötürü bu başlığı “Cihat ve Kital’le İlgili Pasajları Savunma Amaçlı Olarak Değerlendirenler” diye isimlendirmek yerine “... Savunmaya Yönelik Bir Eylem Olarak Değerlendirenler” şeklinde isimlendirdik.

Modern dönem tefsirlerinin çoğu bu tür ayetleri klasik dönem tefsirlerinden farklı şekilde ele almış, Müslüman toplumun yöneticileri tarafından oluşturulacak bir çalışma programı, bir siyaset gereğince güçleri yettiği nispette “durmaksızın” devam edecek bir fetih hareketini bu ayetlerden çıkarmanın Kur’an’da geçen barış ve hikmeti içeren diğer ayetler ile mütenakız olduğunu söylemişlerdir.

Cihat ve kıtal ayetlerini fethine yönelik olarak değerlendiren klasik dönem tefsirlerinin hemen hepsinde bu emirlerin Müslüman toplumun sosyal gelişimine paralel bir şekilde gelişim gösterdiği “tedricilik” unsuru bir şekilde ifade edilmektedir. Her ne kadar modern dönem tefsirlerinde de benzer şeyleri ifade edenler olsa da onların çoğunluğu diğerlerinden farklı olarak cihat ve kıtalle ilgili ayetlerin fethine yönelik emirler olmadığını daha çok savunmaya yönelik ifadeler olduğunu söylemektedirler. İşte bu görüşü savunan modern dönem tefsirlerinde süreç kıtala izin verilen Hac 39 “Haksız yere kendileriyle savaşılana izin verilmiştir.” ve Bakara 190 “Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın ve haddi aşmayın.” ile başlar ve orada biter. Konuyla ilgili olarak nâzil olan diğer ayetler ve bu ayetlerde geçen emir ve ifadeler sadece bu iznin savunmaya yönelik yansımaları ve stratejileri konumundadır.

Modern tefsirleri incelediğimiz bu bölümü kendisine ait tefsirle başlattığımız Muhammed Abduh Bakara 190 ve 195. ayetleri tefsir ederken klasik tefsirler içinden kendi görüşünü teyit edebilecek bazı pasajları serdettikten sonra özetle şunları söylemiştir: “Bu ayetlerle ihramlıların haram aylarda ani bir saldırı ve düşmanlığa maruz kaldıklarında savaşmalarına izin verilmiştir. İbn Abbas (ö.68/687) bu ayetlerin Hudeybiye sulhu ile ilgili olarak indiğini söylemiştir. Hudeybiye sulhü gereğince Resulullah (s.a.v) ve ashabı kaza umresi için hazırlanmaya başlamışlardı. Ancak ashab, müşriklerin bu antlaşmaya uymayarak onları tekrar Mekke’ye sokmak istemeyeceklerinden veya orada onlara saldıracaklarından çekinince bu ayetler nâzil oldu. Bu ayetler mealen şunu ifade etmektedir; müşriklerin sizi engellemesinden veya saldırmamasından korkmayın. Ben size, olabilecek bu saldırı ihtimaline karşı, Allah yolunda, Kabe’de ibadet etmenizi mümkün kılacak bir savunma imkânınız olduğu için, izin veriyorum. “Haddi aşmayın...” Savaşı başlatarak ve sizinle barış yapmak isteyenleri, size ilişmeyenleri öldürerek haddi aşmayın. Bu ayet kıtal izninin Allah yolunda bir savunma olduğunu ifade etmektedir. “Onları bulduğunuz yerde öldürün” (Bakara, 2/191). Size saldırırlarsa, savaş çıkarırlarsa onları bulduğunuz yerde öldürün haremde olmanız sizi engellemesin. “Onların sizi (Mekke’den) çıkardıkları gibi siz de onları çıkarın.” Abduh klasik dönem müfessirlerinin bir kısmının 191. ayet, 190. ayeti nesh etmektedir, şeklindeki tefsirlerini de kabul etmeyerek Beydavî’nin de böyle bir neshi reddettiğini söylemektedir. Ayrıca bu ayetler bir defada ve aynı konu hakkında vahyedilmiştir. Bu itibarla sonrakinin öncekini neshetmesinin bir anlamı yoktur. “Fitne kalmayınca kadar onlarla savaşın” ayeti anlam ve içerik olarak önceki ayeti kerimede *قاتلوا* emrine atıftır. 190. ayet savaşın nasıl ve hangi şartlarda başlayacağını, bu ayet ise sınırını, son noktasını ifade etmektedir. Bu sınır ise din itibarıyla fitne olabilecek bir şeyin bulunmamasıdır.” (Abduh, 1947:2/208-212).

Bakara 190. ayetteki “savaşın” ibaresi öncesinde, 177. ayette bulunan *وليس البر* pasajına atfedilmiştir. Ayet müşriklerin Hudeybiye antlaşmasına sâdik kalmayarak Müslümanları hareme girmekten alıkoymaları veya onlara saldırmaları ihtimali üzerine nâzil olmuştur. Sahabenin böyle bir ihtimali göz ardı etmemesi de göstermektedir ki burada yapılması muhtemel bir saldırıya karşılık savunma savaşından bahsedilmektedir. Hudeybiye’de Müslümanlarla müşrikler arasında on yıl boyunca savaş ve saldırı olmayacağına dair bir antlaşma yapılmıştı. Ancak Müslümanlar bir sonraki sene kaza umresi yapmak için yola çıktıklarında müşriklerin antlaşmayı bozarak onların Mekke’ye girmelerine izin vermeyeceklerinden endişe edince, böyle bir durumla karşılaştıkları takdirde onlarla savaşmaları emredildi. Demek ki bu düşmanın saldırısını ve tacizini savmak için yapılan savunma maksatlı bir savaştır (Müşriklerin verdikleri sözleri bozdukları hususunda bk. Tözlyurt, 2015: 490-491). Bakara 190. ayet özel bir sebebe istinaden vahyedilmiş olsa da karşı tarafın saldırıya ve savaşa başladıkları her zaman için geçerlidir, hükmü âmdir. Çünkü ayetin kendisi için nâzil olduğu sebep tahsis için yeterli değildir. İbn Abbas, Ömer b. Abdülaziz ve Mücahid’den (ö.103/721) bu ayetin muhkem olduğu, mensuh olmadığı rivayet edilmiştir. Çünkü “Sizinle savaşanlar” ifadesinin anlamı; savaşmak için hazırlık yapanlardır. Keşşaf’ta ayetin tüm kafirleri kapsadığını söylenmiştir. *يقاتلونكم* ibaresi, hem savaş durumu hem de onun için yapılan hazırlıları ifade etmek için kullanılmıştır. *وقاتلوا* ibaresi ise *حاربوا* anlamındadır. Kıtal, hucüm, savunma, saldırı, pusu gibi tüm yönleriyle harp etmek demektir. Ayeti kerimede geçen “savaşın” ibaresi; düşman tarafın savaşmaya azimli, niyetli olduğuna dair birtakım delillerin elde edilmesi ve kâfirlerin kendileriyle savaşmak üzere harekete geçtiklerini anlamalarıdır. Yoksa bu ibareden hâsıl olan savunma maksatlı savaş düşmanların fiilen saldırmalarını beklemek değildir. Çünkü savunma için bu şekilde son ana kadar beklemek Müslümanların gereğinden fazla zarar görmeleri gibi durumlara sebep olabilir. Buna göre “Onları bulduğunuz yerde öldürün” (Bakara, 2/191) ayetinin manası şöyle olur; sizinle savaşırırlarsa onları karşılaştığımız yerde öldürün. *تَقْتُلُوهُمْ* ‘onlarla savaşmak için karşılaştığınızda’ demektir.” (İbn Âşûr, 1984:2/199-202).

Derveze Bakara 190 ve devamındaki ilgili ayetlerin savaş için birtakım hukukî ilkeler ortaya koyduğunu söyleyerek bunu özetle şöyle ifade etmektedir:

“Allah’a itaat etmek için birtakım meşakatlere katlanmak takvadandır. Nefse en ağır gelen meşakkat ise Allah’ın düşmanlarıyla savaşmaktır. Fakat size saldırmaları, size karşı haddi aşmaları hâlinde, haddi aşanlarla savaşın. Onların saldırganlıklarına cevap vermenize izin verilmiştir. Fakat siz onlarla savaşa başlayarak ve onlardan savaşmayanlarla savaşarak haddi aşmayın. Bu ayetler sebebiyle İslâm’ın kılıç gücüyle var olduğu şeklinde ithamlarda bulunulmuştur. Konuyla ilgili olarak Kur’an’ı Kerimde geçen pek çok ayetten yalnızca bu ayet dahi bu iddiayı çürütmeye yetecektir. Bakara 190. ayet açık bir şekilde Müslümanlara karşı taraf, kendileriyle savaşmadıkça savaşa başlamamalarını emretmektedir. Bu söylediklerimizin en bariz delili şudur ki; Allah Teâla Resulullah’a (s.a.v) İslâm’a davet yolunu hikmet ve güzel öğüt ile çizmiş, ehli kitapla en güzel şekilde mücadele edilmesini salık vermiştir. Sonra ona insanların yaratılışındaki fevkaladeliğe bakarak akıl yolu ile imana davet etmesini emretmiştir.” (Vakıflar Bakanlığı, İslam İşleri Yüksek Konseyi, 2002:49).

Ayetlerde Müslümanlara, kendileriyle savaşanlara karşı savaşmaları, fakat haksız yere saldırmaktan kaçınmaları emredilmektedir. Müslümanlara saldırı olmadıkça Müslümanların saldırmalarını İslâm kabul etmemektedir. Ama Müslümanlara saldıranların saldırılarını kırmak, vicdanlara baskıları kaldırmak için saldırganlara karşı her zaman ve her yerde savaşılır. Müslümanları yurtlarından çıkarana misliyle karşılık verilir ki fitne kalmasın, küfür ve ilhadın, puta tapmanın izleri silinsin. Fakat düşmanlar Müslümanlara saldırmaktan vazgeçerlerse Müslümanlar da onlara saldırmazlar. Çünkü haksızlardan başkasına düşmanlık edilmez (Ateş, 1982:1/333).

“Haram aylar çıktığında müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün...” mealindeki Tevbe 5. ayetle ilgili olarak İbni Aşur şöyle demektedir: “Buradaki emir ifadesi izin ve mübah kılmak/serbest kılmak içindir. Yani; onlarla savaşmanıza izin verilmiştir, demektir. Bu ayette cihadın meşru olduğu, ona izin verildiği bildirilmektedir. Ayrıca müşriklerden İslâm olmalarından başka bir şeyin kabul edilmeyeceğine işaret vardır. Ayet, Kitap ve Sünnetin tahsis ettikleri dışında bütün müşrikler ve bütün mekânlar için geneldir.” (İbn Âşûr, 1984:10/115).

Görüldüğü üzere burada bazı örneklerini verdiğimiz modern dönem tefsirleri Bakara 190. ayetten sonra nâzil olan ve kıtalle ilgili birtakım emir ve uygulamaları içeren Tevbe 5, 29, 36 ve 123. ayetleri, Bakara 190. ayetle ifade edilen ve saldırıya karşılık verilmesini içeren ayetlerin anlam çerçevesi içinde anlamış, “Dinde zorlama yoktur. Doğru ve yanlış birbirinden ayrılmıştır” (Bakara, 2/256), “Allah sizinle din uğrunda savaşmayan ve size yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah adaletli olanları sever” (Mümtehine, 60/8), “Allah’ın yoluna hikmetle, güzel öğütlerle çağır.” (Nahl, 16/125) gibi ayetleri bu bakış açısına gerekçe olarak getirmişlerdir. Taberî, Tevbe 5. ayetin müddetleri bittiği zaman kendileriyle antlaşma yapılanları, antlaşmayı bozanları veya kendileriyle hiç antlaşma yapılmayanları kapsadığını ifade etmiş, bununla beraber “Allah sizi, dininiz sebebiyle sizinle savaşmayanlara ve sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızdan ve onlara adaletli davranmanızdan engellemez. Allah adaletli davrananları sever.” Mümtehine 8. ayetin muhkem olduğunu takrir etmiş, Allah Teâla’nın Müslümanları hangi dinden olurlarsa olsunlar kendilerine karşı tarafsız davranan, barışçıl ve hüsnü muamele ile yaklaşanlara karşı iyilik etmekten alıkoymadığını söylemiştir. (Derveze, 2000:9/351-352).

İslâm’da aslolan savunma ve hakların muhafazasıdır. Ancak bu savunma daha önce de belirttiğimiz gibi belirli sınırların korunmasından ibaret değildir. Bu savunma hak ve adaletin yanında, zulmün ve zâlimin karşısında olan bir savunmadır. Dolayısıyla tüm bunlar ve bizzat ayetin kendisi içerik ve siyak itibarıyla sadece antlaşmaları bozan müşriklerle ilgilidir. Şöyle demek mümkündür; bu ayeti her müşriki mutlak anlamda kapsayacak şekilde kılıç ayeti olarak kabul etmek bu siyak ve içeriğin taşımadığı bir şeyi ona yüklemek olur. Aynı şekilde bu ayetin daha önce takrir olmuş muhkem ve genel ilkeleri içeren, dinde zorlama olmadığını söyleyen, Allah’ın yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağırılmasını salık veren ve Müslümanlarla savaşmayan, onları yurtlarından çıkarmayanlara karşı iyilik yapmak ve âdil olunmasını isteyen pek çok ayeti neshettiğini söylemek aynı şekilde bu ayete taşımadığı bir manayı yüklemek anlamına gelir (Derveze, 2000:9/352).

Kur’an’ın, Müslümanlara saldırmayan herkesle barış içinde yaşamayı emreden bu kadar ayeti varken sadece Berâe Suresinin bu ayetini, indiği şartların ve amacın dışına çıkarıp Kur’an’ın bütün temel prensiplerinin nâsihi saymak, çok aşırı ve yüzeysel bir anlayıştır. Bu, Kur’an’ın ruhunu anlamamaktan doğmuştur. Zira Nisâ Suresinin 90. ayeti, tarafsız müşriklere dokunulmayacağını bildirmiştir. Müslümanların, kendilerine düşman olmayan, dinlerine saldırmayan, hıyanet etmeyen müşriklerle antlaşmalarını tazelemelerine engel bir hüküm yoktur (Ateş, 1982:4/28-32).

Modern dönem müfessirlerinin diğer bir kısmına gelince onlar kıtalle ilgili bu ayetleri klasik dönem müfessirleri gibi değerlendirerek buradaki tedriciliğe benzer bir şekilde vurgu yapmışlardır. Onlar da aynen klasik dönem tefsirlerinde olduğu gibi Müslüman toplumun gelişimiyle paralel olarak gelişen bir cihat emri telakkisini benimsemişlerdir. Diğer bir kısmı ise bu ayetleri direk fethe yönelik bir çağrı olarak değerlendirmeseler de

savunma adına öyle bir tablo çizmişlerdir ki söylemleri sonuç itibarıyla klasik dönem müfessirleri ile aynı minvalde olmuştur. Bunlara Tantavî, Seyyid Kutub ve Elmalı Hamdi Yazır'ı örnek verebiliriz.

Tevbe 29. ayetle ilgili olarak Yazır şöyle demektedir: “İşte Allah’a inanmayan, ahireti hesaba katmayan, Allah ve Resulü’nün haram kıldığını haram tanımayan ve hak dinini din edinmeyenlerle, yani “Kendilerine kitap verilmiş olanların bir kısmına” (Tevbe, 9/29) şu üç haslete sahip olan inançsız, hürmetsiz ve haksız kimselerle onlar cizye verinceye kadar savaşınız. “Ta ki, kendi elleriyle getirip cizyeyi versinler, küçülmüş oldukları hâlde.” (Tevbe, 9/29). Cizyeyi elleriyle, içine düştükleri zillet hâlini unutmadan saygıyla verecekleri bir hâle gelinceye kadar savaşın.” (Yazır, ty:5/313).

Genel olarak bu ayetlerin siyeri-nebi ile mutabakatına gelince Hz. Peygamber’in (s.a.v) girişmek veya katılmak durumunda kaldığı askerî hareketlerin toplam sayısı 62 dir. Bu hareketlerin hemen hepsi Arap yarımadası gibi çetin bir ortamda Medine’nin var olması için girişmek ve katılmak zorunda kaldığı seferlerdir.

Kur’an’ı Kerim’de varit olan savaş emriyle ilgili olarak son dönem müfessirlerinden Şeyh Şaravî’nin (ö.1998) mülahazaları bu zorunluluğu açıklar mahiyettedir:

“Allah Teâla “Onlarla savaşın” dediği zaman bu ifadeden kâfirlerle kıtalin emredildiğini anlarız. Ancak kâfirlerin kendileriyle savaşılmasını gerektiren bir şey yapmış olmaları ya da müminlere karşı savaş hazırlığı içinde olmaları gerekir ki onlarla savaşılın. Allah Teâla “Onları öldürün” demedi. Bilakis “Onlarla savaşın” (Bakara, 2/190) dedi. Bu bab karşılıklı iki taraf olmasını ifade eder. Olay sadece bir taraftan kaynaklanmamaktadır. Ayette Allah Teâla “Fitne kalmayınca kadar onlarla savaşın” (Bakara, 2/193) buyurmaktadır. Demek ki ortada savaşa sebep olan başka bir durum vardır. Çünkü kâfirlere, Müslümanlara rahatça saldırabilecekleri, onların mallarını haksız yere alabilecekleri şekilde izin vermek, Müslümanların zelil ve ezilen, kâfirlerin ise üstün ve kuvvetli görünmesine, dinde fitne ortaya çıkmasına vesile olur. Yani insanlar herhangi bir savunma gayreti ve hareketi göstermeksizin zilleti kabul etmiş durumuna düşerek dinlerinde fitneye düşerler. Allah ise fitnenin son bulmasını istemektedir. Kureyş kâfirleri insanları dinlerinde fitneye uğratmak ve onlara boyun eğdirmek için şiddetli işkenceler yapıyorlardı. Allah bu zulme bir son vermek isteyerek onlarla savaşılmasına izin verdi. Çünkü kendileriyle savaşılmasını gerektiren şeyi önce onlar yaptılar.” (Şa’ravî, 1991:8/4701-4702).

Ayrıca bu ayetler muvacehesinde Peygamber’in (s.a.v) takındığı tavır ve uygulamalar da bu ayetleri tefsir eder mahiyettedir. Kureyş’e karşı yapılan harekâtla diğer Arap kabilelerine yönelik yapılan seferler arasında önemli bir fark olduğu görülmektedir. Diğerlerine yönelik gerçekleşen ve herhangi bir çatışmanın vuku bulmasından kaçınılan bu seferler Medine’nin yeni durumunu ilan etme, siyasî tanınma, ittifak antlaşmaları yapma amacına yönelikken, Kureyş’e karşı yapılan harekât ise onları Müslümanlara karşı girişmiş oldukları birtakım işlerden ve ittifak arayışlarından caydırmak, onları antlaşma masasına çekmek ve diplomasiyi devreye sokmaya yöneliktir.

Bu diplomasiyi devreye sokabilme gayesine ilk defa Hudeybiye antlaşmasıyla ulaşılabildiği görülmüştür. Resulullah (s.a.v) antlaşmanın içerdiği tüm ağır şartlara rağmen bu antlaşmayı kabul ederek Mekke ve Medine arasında bir sulh ortamı oluşmasını sağlamıştır. Aksi taktirde Mekke, Medine ve onların müttefikleri arasında oluşan kutuplaşma İslam davetinin önüne geçer hâle gelecekti. Son olaylar durumun bu minvale doğru evrildiğini göstermekteydi. Medineli Müslümanlar yalnızca davet için gittikleri ortamlarda dahi saldırılara maruz kalıyor, canlarına kastediliyordu. Bu saldırılara maruz kalmaları için Müslüman olduklarının bilinmesi yeterliydi.

Bu musâleha sayesinde Müslümanların müşriklerle olan münasebetleri yeni bir safhaya girmiş oldu. Müşrikler ticaret işleri dolayısıyla veya akrabalarını görmek maksadıyla Medine’ye gelmeye başladılar. Bu görüşmelerde dinî ve ahlakî meseleler duyulup yayılıyor, Müslümanların yüksek ahlâkı, dürüst hareketleri, fazilet dersi veren hâlleri gözden kaçmıyordu. Mekke’ye giden Müslümanlar da yüksek meziyet ve faziletleriyle canlı bir propaganda vasıtasıydılar. Böylelikle bu musâlehadan sonra islâmiyet geniş ölçüde intişar etmiştir.” (Keskiöglü, 2013:333).

Resulullah’ın (s.a.v) ve sahabenin gerçekleştirmek durumunda kaldıkları gazve ve seriyyelerden anlaşılmalıdır ki, hiç bir gazve ve seriyye salt saldırı amacıyla düzenlenmemiştir. Bu harekâtlar Medine ve çevresinde güvenliği tesis etmek, ittifak ve barış antlaşmaları yapmak, Kureyşe baskı yaparak onların Müslümanlar aleyhinde saldırı ve tacizlerine son vermek, keşif yapmak, istihbarat toplamak, asayiş sağlamak, yapılacak olan bir saldırıyı engellemek, yapılmış olan bir saldırının hesabını sormak, yakın bir tehdidi bertaraf etmek, caydırıcı güç unsuru ortaya koymak, Medine’ye yapılan bir saldırıya karşı onu savunmak ve davet amacıyla yapılmıştır.

Peygamberimizin, Medine’ye ilk hicret senesinden itibaren seriyyeler tertib edip etrafa gücünü büyük gösterdiği; fakat bunların sırf emniyet ve huzurun teminini sağladığı, etraftaki düşmanların hâl ve durumlarını keşfetmek için gönderilmiş karakollardan başka bir şey olmadığı ve düşman tarafından savaşa girilmedikçe bunlara harp ve öldürme emri verilmediği bir gerçektir. Hatta Bedir, Uhud, Ahzab, diğer ismiyle Hendek savaşlarının hep müdafaa

zaruretiyle yapılmış harpler olduğu ve bu hâlin bir çok zaman devam ettiği de muhakkaktır.” (Yazır, ty:2/28-33; Pırlanta, 2018: 81).

Tefsir ilmi açısından inceleme sadedinde olduğumuz konuyla ilgili ayetlerin daha iyi bir şekilde anlaşılması için Resulullah'ın (s.a.v) bu ayetler muvacehesinde nasıl bir tavır sergilediğini neler yaptığını bilmemiz önemlidir. Bu gazve ve seriyyeleri ve bunları oluşturan sebepleri bilmeden cihat ve kıtalle ilgili ayetleri yorumlamak, bu ayetlerin maksatlarını anlayabilmek mümkün olmayacaktır. Çünkü bu taktirde nasların bağlamdan, hayattan ve yaşanan gerçeklikten kopuk bir şekilde soyut olarak değerlendirilme durumu ortaya çıkacaktır (Bu gazve ve seriyyelerin nedenleriyle ilgili olarak bkz. Kaşıkırık, 2021:39-97).

Cihat ve Kıtıl Ayetlerini Fetih Eylemi Olarak Kabul Edenlerle Bu ayetleri savunmaya Yönelik Bir Eylem Olarak Kabul Edenlerin Ortak Paydası

Kur'an'ı Kerimde bulunan ve direk olarak kıtal ve cihadı emretmekten ziyade onun için hazırlık yapılmasını salık veren taktiksel emirler diyebileceğimiz pasajlar, klasik dönem tefsirleriyle modern dönem tefsirlerinin ortak paydasıdır.

Cihat eylemi kapsadığı tüm anlamlarla beraber Kur'an'ın üzerinde defâatle durduğu temel öğelerden biridir. Hem Kur'an'da hem de sünnette cihadın önemine ve mükafatına çokça değinilmiştir. Yine bu ihtimam da her iki tefsir döneminde kıtalin amaç ve gayesini farklı yorumlayan müfessirlerin ortak çerçevesidir. Bu husus cihat eyleminin savunmaya yönelik mi yoksa fethiye yönelik mi olup olmadığından çok öte bir durumdur. Modern dönem tefsir yorumları içinde “Kıtıl yoktur, ayetler mecazî anlamlar içermektedir veya tarihsel bir olgudur, günümüzde geçerliliğini yitirmiştir.” diyen bir görüş bulmak mümkün değildir. Bu sebepten her açıdan savaşa hazır olmak ve savaş için gereken ön hazırlıkları yapmak her iki dönem tarafından kabul edilen bir olgudur.

Ortak payda bu eylemin, savunmaya yönelik olarak saldırı ve saldırganlara karşı yapılmasının zorunlu olduğudur. Ancak bu savunma nasıl olacaktır? Neleri kapsamaktadır? Savunmanın nasıl olacağı ve sınırları üzerinde farklı mülahazalarda bulunulmuş, kimi sınırlı, dar bir savunma stratejisi çizerken kimi de bu stratejiyi insanî ve uluslararası gerçeklerle bağdaşmayacak bir şekilde o kadar geniş kapsamlı olarak ele almıştır ki neredeyse bu ayetlerin fethiye yönelik olduğunu söyleyenlerle aynı çizgide buluşmuştur.

İki dönem müfessirleri de bakış açıları sebebiyle kıtal ve cihatla ilgili farklı şeyler söylemelerine rağmen aynı ayetler hakkında konuştuklarına göre ortak bir paydada buluşmaları ihtimal dışı değildir. Bu ayetlerle ilgili tefsir okumalarımızdan edindiğimiz kanaat bu ortak paydanın, bir saldırı karşısında savunma savaşının kaçınılmaz olmasıdır. Öyleyse kaçınılması mümkün olmayan bu durumlar için bazı hazırlıkların yapılması elzemdir. Bu durumda kıtal ayetlerinin bir saldırı karşısında savunma amaçlı olduğunu söyleyenler de bir saldırıyla karşı karşıya kalmadan önce askerî olarak hazırlık yapacak, savaş stratejileri ve teknolojisini geliştirmek için ödenek ayıracak, ekonomilerini buna göre tasarlayacaklar ve her zaman savaşa hazır caydırıcı bir güç olmak için çaba harcayacaklardır. İşte bizzat bu hazırlığın kendisi dahi iki ekolü ortak bir paydada buluşturacaktır. Ne var ki biri kendinde önce saldırma hakkı bulurken diğeri düşmanı gözetleyerek onun harekâtına karşı pozisyon belirleyecektir. Tüm bunlar ve burada detayları ile sayamayacağımız pek çok unsur ciddi bir çaba ve iktisadî yeterlilik gerektirecektir. Sonuç olarak Kur'an'ı Kerimde bizatihi kıtalle ilgili olarak varit olan emir ve tavsiyeler, bunun için önceden hazır olunmasının gerekliliği saldırıya ve saldırganlara mukavemet etmek “Bu ayetler fethiye yöneliktir” diyenlerle, “Bu ayetler savunma amaçlıdır” diyenlerin ortak paydalarıdır. Şimdiye kadar yazdıklarımızdan ortaya çıkmaktadır ki her iki dönem buraya kadar aynı şeyleri söylemektedirler. Ancak bundan sonraki söylemleri bakış açılarına bağlı olarak değişmektedir. Cihat ve kıtal ayetlerinin fethiye yönelik bir eylem mi yoksa savunmaya yönelik bir eylem mi olduğunda ayrılmaktadırlar. Burada her iki ekolün bakış açıları değişmekte dolayısıyla farklı tefsir ve yorumlara ulaşmaktadırlar.

İmam Mâtürîdî'nin Enfâl 60. ayetle ilgili tefsiri bu ortak çalışma alanını bir şekilde ifade etmektedir:

“Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın...” ayetinde düşmanla karşılaşmadan önce ondan sakınılması için harp ilimlerini, adabını, öğrenmeye delalet vardır. Çünkü Allah Teâla insanlara cihadı farz kılmış ve düşmandan sakınılması için hazırlık yapılmasını emretmiştir. Bunlar kesb ve kazançla olacak işlerdir. Ayette ifade edilen kendisiyle düşmandan sakınılacak şeyler; silahlar, binalar, düşmanla karşılaşıldığında onu düşman olarak algılamak, karşısında sebat etmek ve Allah'ı zikretmektir. Ayette düşmanla karşılaşmadan önce hazırlık yapmaya delil vardır. Hacet vaktinden önce hazırlık yapılmasına dair emredilmesi, yenilenen ve tekerrür eden ihtiyaçlar için kazanç ve kesbin caiz olduğunun delilidir. İhtiyaçlar için hazırlık yapmak dünyaya rağbet etmek manasına gelmez, hazırlık yapmak (ruhen) yenilgi veya tevekkülü terk değildir. Açlık ve nefsin ihtiyaçları düşmana yardım eder.” (Mâtürîdî, 2004:1/451-452).

Kanaatimizce, kıtalle ilgili teşviklerin bu denli vurgulu olmasının bir sebebi de onun hem yerine getirilmesi zor bir görev olmasından hem de insanî değerlerin, uğruna mücadele edilecek unsurlar olmasından kaynaklanmaktadır. İnsan acı reçeteleri kabul ederek ve zillete razı olarak varlık âlemindeki yerine ulaşamaz, böyle bir hâl kendisini unutmaya eşdeğerdir. Bu hâl İslâm'ın insanı ulaştırmak istediği üstün vasıflara uygun değildir. Hilafet görevi verilen insanın (Bakara, 2/30) hem kendisine hem de çevresine, topluma karşı sorumlulukları vardır. Ondan ilgi alanını genişletmesi, diğer insanlarla ve varlıklarla ilgilenmesi istenmektedir. “Onlar öyle kimselerdir ki, şâyet kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin âkıbeti Allah’a aittir.” (Hac, 22/41).

Cihat ve Kıtal Ayetlerine Savunmaya Yönelik Bir Eylem Diyenlerin “Savunma” Kavramı Üzerindeki İfadelerinin Tasnifi

Cihat ve kıtal emrini savunmaya yönelik eylemler olarak ele alanlar savunma kavramıyla neyi kastettiklerini ifade ederken farklı izahlarda bulunmuşlardır. Nasıl ki savunma kavramını, “İslâm’a davet ve tebliğ vazifesinin dünyanın her yerinde engellenmeden yapılabilmesi ve Müslümanların bunun için örgütlü bir şekilde mobilize olabilmesinin önündeki engellerin gerekirse kıtal ile kaldırılması” şeklinde, olabilecek en geniş anlamıyla ele alanlar sosyal hayatın, insan doğasının ve uluslararası teamüllerin gerçekleriyle örtüşmüyorsa, kanaatimizce savunma kavramını olabilecek en dar anlamıyla ele alan ve çevresinde olan bitenden kendisini soyutlayarak, kendisine fiilî saldırı olmadıkça müdahale etmenin gerekli olmadığını söyleyen görüş de Kur’an’ın öğretileriyle örtüşmediği gibi insanın doğası ve ahlakî değerleriyle de örtüşmemektedir. Sosyal yasalar en az fiziksel yasalar kadar kesindir. Başkalarını yaşadığı belaya herhangi bir şekilde müdahale etmeksizin seyirci kalmak kendi sıranı beklemekten başka bir şey değildir. Ayrıca sosyal olaylara bu tarz bir yaklaşım, belâ ve saldırıları engellemeyeceği gibi, bunu bir savunma telakkisi zanneden toplumda meskenet ve acziyete sebep olur ki bu da o toplumu ahlaken ve ruhen zayıflatarak artık kendisine saldırıldığı zaman dahi bir şey yapamaz hâle getirir.

Savunma kavramıyla ilgili diğer anlayışa gelince; yukarıda ifade etmiş olduğumuz iki uç, ifrat ve tefrit diyebileceğimiz savunma telakkisinin arasında bulunmaktadır. Ne ilki gibi sınırları belli olmayan, sosyal hayatın gerçeklerinden soyutlanmış, sanki sürekli savaş için bahaneler arayan bir savunma anlayışıdır ne de çevresinde cereyan eden olaylara gözlerini kapatıp görmezden gelen bir savunma anlayışıdır. Aksine bu telakki şekli gerektiğinde harekete geçen, adalet ve merhamet duygusu olan, savaş ve saldırıya yeltenmeyen ama sosyal hayatın gerçeklerini ve uluslararası siyasetin oyunlarını bilerek her daim savaşa hazır olan, savaştan kaçınıldığında ortaya çıkacak zararların savaşıla ortaya çıkabilecek zararlardan daha fazla olduğunda savaşmaktan kaçınmayan bir savunma anlayışıdır.

Peygamber efendimiz (s.a.v) savaşla ilgili olarak şöyle demiştir: “Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, Allah’tan afiyet (Belâlardan azade olmayı) isteyin. Karşılaştığınız zaman da sabredin. Bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır.” (Askalâni, ty:6/266). Savaş son seçenektir. Önce karşı tarafın gasp ettiği hakkı geri vermesi, zulümden vazgeçmesi ve sorumlulardan hesap sorulmasına imkân tanınması için diplomatik yollar denenmelidir. Ancak bu çabalar sonuçsuz kaldığı takdirde son çareye başvurmadan kaçınılmamalıdır. Abdullah b. Ömer (r.a.) den (ö.73/693) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Ribât, cihaddan daha faziletlidir. Zira ribât, Müslümanların kanını muhafazadır. Cihat ise müşriklerin kanını dökmektir.” (Yazır, ty:3/490-491).

Kıtal haddi zatında kötü bir durumdur, akli selim böyle bir kötülüğü ancak daha büyük bir kötülüğü defetmek için caiz görür. İşler maksatlarına ve gayelerine göre değerlendirilir, bu yüzden Kur’an pek çok yerde kıtalin hikmetini, zarurete binaen, mefsedeti bertaraf etmek ve maslahatı idame etmek için meşru olduğunu beyan etmiştir.” (Abduh, 1947:5/259).

Savaşın ve saldırılara müdahale etmenin en temel şartı; Müslümanların kendi idarelerini ikame etmiş olmaları, bir liderin mevcut olması ve onun belli bir siyaset uyarınca bu işleri yapıyor olmasıdır. Bununla ilgili olarak Şeyh Tantavî (ö.2010) şöyle demektedir: “Allah yolunda kıtalden maksat: Düşmanların kendilerine bir kötülük yapamayacakları bir şekilde hak din ehlinin izzet bularak, Allah’a davet ve onun adil hükümlerini ikame etme hususunda özgür oldukları hâlde, bir sultanın gölgesi altında Allah’ın kelimesinin yüceltilmesi için cihat edilmesidir.” (Tantavî, 1997:1/530-533).

Görüldüğü üzere cihadın temel şartlarından biri de kamu yararını gözeterek yapılmasıdır. Öncelikle kamu olarak telakki edilebilecek bir ortam ve bir kamu idaresi olmalıdır. Gerek cihadın fethi yönelik bir eylem, gerekse savunma amaçlı bir durum olduğunu söyleyenler, savaşa karar verecek olanın, bu eylemi belli bir siyaset uyarınca yerine getirecek olanın kamu yönetimi olduğunu belirtmektedirler.

Tüm bunlardan anlaşılmalıdır ki ifrat ve tefritin ortasında olduğunu söyleyebileceğimiz bu üçüncü bakış açısıyla savunma daha kapsamlı olarak ele alınmakta, taşlar yerli yerine oturmaktadır.

SONUÇ

Tefsir eserlerinin kronolojik incelemesi esnasında cihat ve kıtal kavramı üzerinde belli bir zamana kadar genel hatlar itibarıyla bir fikir birliği olduğunu gördük. Konu hemen bütün klasik tefsir eserlerinde tedricî olarak yükselen bir seyir izlemekteydi. Önce zulme maruz kalanlara izin verilmiş, sonra saldıranlara karşı savaşılmaması istenmiş daha sonra da kıtal amelîyesi genel ve kapsamlı bir çağrı olarak tüm müşrik ve ehli kitaba karşı meşru bir ibadet olmuştur. Abduh'la başlayarak modern dönem tefsirlerini incelemeye başladığımız zaman diliminde, eski tefsir telakkileri hâlâ devam etmekle birlikte, bu kavramla ilgili olarak yeni bir tefsir yorumu ortaya çıkmış cihat ve kıtal ile ilgili tüm ifadelerin savunma amelîyesinin unsurları olduğunu iddia etmiştir.

Klasik tefsirlerde ifade edilen, cihat ve kıtal kavramlarının tedricî olarak ulaştığı zirve, yani bu ayetlerin fethe yönelik olması baştan sona bir saldırı/savaş durumu ve fütursuzca bunu arzu etme anlamında değildir. Bu eylemin bir siyaseti, hukuku, imkân ve kabiliyetlere bağlı olarak uygun zaman ve zeminin gözetilerek icra edilmesi gerektiği yine bu tefsirlerde ifade edilmiştir.

Cihat ve kıtal ile ilgili ayetlerin fethe yönelik yorumunu savunan ve bu ayetleri yeryüzünü İslâm'ın egemenliği altına almak için savaşılmaması talebi şeklinde yorumlayanların tefsirlerinde dahi bu eylemin gayesinin insanları öldürmek değil, İslâm'a davet etmek olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu davet gayreti bile karşılıklı diyalog ve diplomasiyi gerekli kılmaktadır.

Gerek Kur'an'ı Kerimde bulunan savaşla ilgili ifadeler ve gerekse Peygamber'in (s.a.v) icra etmiş olduğu askerî harekât, cihadın/bu gayret ve mücadelenin fethe mi yoksa savunmaya mı yönelik olduğundan öte, Müslümanlar için olan önemi, faydası ve bazen de gerekliliğinden bahseder. Her ne kadar modern dönem tefsirlerinin bir kısmında cihat ve kıtal ile ilgili ifadelerin savunmaya yönelik olduğu ifade edilse de bu savunma eylemi, savunma kapsamına dahil olan gerek ve koşullardan vareste değildir ve hiçbir ön hazırlık yapmaksızın düşmanın saldırmasını beklemeyi ifade etmez. Bilakis savunmanın ihtiyaç duyduğu tüm önlem ve tedbirleri almayı gerektirir. Bu tedbirler ribatı, düşmanın harekâtının gözlenmesini ve kabiliyetlerinin takip edilmesini, silah ve askerî eğitim gibi savunmaya yönelik yapılması gereken tüm gayret ve çabaları içerir. Netice olarak fetih için lazım olan tüm çaba ve gayretlerin yerine getirilmesini, düşmanın gözünü korkutabilecek caydırıcı unsurların ikame ve idame edilmesini içerir. Bununla birlikte potansiyel düşman unsurlar barış içinde yaşamayı tercih eder ve herhangi bir saldırıda bulunmazlarsa onlar da saldırıya geçmez. Savaşı/savaşmayı tercih etmez.

Cihat ve kıtal ile ilgili ayetlerde geçen ifadelerin fethe yönelik olduğunu söyleyenlere göre cihat/kıtal yerine getirilmesi gereken bir görevdir, yükümlülüktür. Bu ayetlerin savunma ve güvenliğe yönelik olduğunu söyleyenlere göre ise cihat ve kıtal bir görev değil, istisnâî hâllerde yerine getirilmesi gereken bir zorunluluktur. Bundan dolayı caydırıcı bir unsur ortaya koyabilmek için ona hazırlık yapılır.

Özetle, klasik dönem tefsirlerinin satır aralarında modern dönem tefsirlerinin iddia ettikleri savunma nazariyesine dayanak olabilecek birtakım ferî yorumlar bulunsa da netice itibarıyla onlar bu ayet ve emirlerin fethe yönelik gelişen bir sürecin parçaları olduğunu ifade etmişlerdir. Modern dönem tefsirlerinde bu ayetlerin fethe yönelik gelişen bir sürece ait olduğunu söyleyenler olsa da onların arasındaki yaygın görüş bu ayetlerin savunma ve güvenliğe yönelik olmasıdır.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed. (1947). Tefsîru'l-Menâr, Dâru'l-Menâr, Kahire.

Askalânî, İbni Hacer. (ty). Fethü'l-Bârî, Dâru'l-Fikir, Beyrut.

Ateş, S. (1982). Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali Çağdaş Tefsiri, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Cevziyye, b. Ebû Bekir Şemseddin İbn Kayyim. (2009). Zâdü'l-Meâd, thk. Şuayb el-Arnâvut, Abdülkadir el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risale, Şam.

Derveze, M. İ. (2000). Tefsîru'l-Hadîs, Dâru İhyâî'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî. (1993). Bahru'l-Muhîd, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvız, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Hererî, Muhammed el-Emin b. Abdullah el-Uremmî. (2001). Tefsîru Hadaigi'r-Ravhu ve'r-Reyhân fi Ravabî Ulûmi'l-Kur'ân, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut.

Hevvârî, Hud b. Muhakkem. (1990). Tefsiru Kur'ani'l-Azim, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut.

İbni Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullâh. (ty). Ahkâmü'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

- İbn Arefe, Ebu Abdullah Muhammed. (2008). Tefsîru İmam b. Arefe, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbni Âşur, Muhammed Tahir. (1984). Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr, Daru't-Tunusiyye, Tunus.
- İbni Atiyye, Kadı Ebû Muhammed Abdülhâk İbni Ğâlib el-Endelûsî. (2001). el-Muharrerü'l-Veciz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbni Ebî Zemenîn, Ebû Abdullah Muhammed. (2002). Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz, El-Faruk el-Khadiş li't-Tıbaa' ve'n-Neşr, Kahire.
- İbnü'l-Feres Endülüsî, İmam Ebû Muhammed Abdülmunim. (2006). Ahkâmu'l-Kur'ân, Dâru İbni Hazm, Beyrut.
- Keskioglu, O. (2013). Hz. Muhammed ve Hayatı, DİB Yayınları, Ankara.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir. (2006). el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd. (2004). Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm Te'vîlâtü Ehli's-Sünne, Müessesetü Risale Naşirun, Beyrut.
- Maverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. (ty). en-Nüket ve'l-Uyûn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. (2008). el-Hidâye ilâ Bulûġi'n-Nihâye fi İlmî Meâni'l-Kur'ân ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni Ulûmih, Şarika Üniversitesi.
- Neysâburî, Nizâmeddîn Hasan b. Muhammed b. Hüseyin. (1996). Tefsîru Ğarâibi'l-Kur'ân ve Raġâibü'l-Furkân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Pırlanta, İ. (2018). "Müşriklerin Hz. Peygamber'e Karşı Takındıkları Tavırlar -Ebû Süfyân Örneği-", BOZIFDER, 13:13 (2018/13) ss. 75-102.
- Râzî, İbni Ebî Hâtim Abdurrahman İdris. (1997). Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Mektebetü Nezzar Mustafa el-Baz, Mekke.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed. (2002). el-Keşf ve'l-Beyân, Dâru İhyâi Türesi'l-Arabî, Beyrut.
- Semerkindî, Ebû Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed. (1993). Bahru'l-Ulûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Şa'ravî, Muhammed Müteveli. (1991). Tefsîru Şa'ravî, Kahire.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. (2001). Câmîü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Dâru Hecer, Kahire.
- Tantavî, Muhammed Seyyid. (1997). et-Tefsîru'l-Vasiyt li'l-Kur'âni'l-Kerîm, Nahdatü Mısır, Kahire.
- Tözluyurt, M. (2015). "İnsan Gruplarıyla Yapılan Sözleşmelerde Allah'ın Vekaleti", Kelam Araştırmaları, 13:1 (2015), ss. 473-494.
- Vakıflar Bakanlığı, İslam İşleri Yüksek Konseyi. (2002). el-Müntehab fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim, Kahire.
- Yazır, M. H. (ty). Hak Dini Kur'an Dili, Zehraveyn Yayınevi, İstanbul.
- Zemahşerî, Cârullâh Ömer b. Ahmed. (1998). el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Tevîl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.